

25. ПЕДАГОШКИ ФОРУМ СЦЕНСКИХ УМЕТНОСТИ
Тематски зборник

25TH PEDAGOGICAL FORUM OF PERFORMING ARTS
Thematic Proceedings

На насловној страни: Henri Matisse (1921): The Music Lesson,
Two Women Seated on a Divan

Анри Матис (1921): Час музике, две жене седе на дивану

Универзитет уметности у Београду
Факултет музичке уметности
University of Arts in Belgrade
Faculty of Music

ЗБОРНИК РАДОВА
ДВАДЕСЕТ ПЕТОГ ПЕДАГОШКОГ ФОРУМА СЦЕНСКИХ УМЕТНОСТИ
„МУЗИКА И ЗНАЧЕЊЕ”
одржаног 21–22 маја 2022. у Београду

PROCEEDINGS OF THE 25TH PEDAGOGICAL FORUM
OF PERFORMING ARTS “MUSIC AND MEANING”
Belgrade, 21–22 May, 2022

Уредник / Editor

др Милена Петровић / dr Milena Petrović

Издавач / Publisher

Факултет музичке уметности у Београду
Faculty of Music, Belgrade

За издавача / For Publisher

мр Љиљана Несторовска, декан
Ljiljana Nestorovska MMus, Dean

Главни и одговорни уредник / Editor-in-Chief

др Гордана Каран / dr Gordana Karan

Рецензенти

др Ивана Хрпка
др Марина Марковић
др Јелена Михајловић-Марковић
др Миомира Ђурђановић
др Сабина Видулин
др Сања Киш Жувела
др Зоран Божанић
др Срђан Тепарић
др Сенад Казић
др Михаило Антовић
др Гери Спрус
др Димостенис Димитракулакос
др Крис Филпот
др Милена Петровић

Reviewers

dr Ivana Hrpka
dr Marina Marković
dr Jelena Mihajlović-Marković
dr Miomira Đurđanović
dr Sabina Vidulin
dr Sanja Kiš Žuvela
dr Zoran Božanić
dr Srđan Teparić
dr Senad Kazić
dr Mihailo Antović
dr Gary Spruce
dr Demosthenes Dimitrakoulakos
dr Chris Philpott
dr Milena Petrović

ISBN-978-86-81340-63-9

ISMN-979-0-802022-31-7

25. Педагошки форум сценских уметности
25th Pedagogical Forum of Performing Arts

МУЗИКА И ЗНАЧЕЊЕ

Тематски зборник

MUSIC AND MEANING

Thematic Proceedings

Уредник

др Милена Петровић

Editor

dr Milena Petrović

Факултет музичке уметности
Београд, 2023.

Faculty of Music
Belgrade, 2023

Senad Kazić¹, Nerma Hodžić-Mulabegović,² Ena Plakalo³

Univerzitet u Sarajevu – Muzička akademija, Bosna i Hercegovina

¹senad.kazic@mas.unsa.ba; ²nerma.hodzic-mulabegovic@mas.unsa.ba;

³ena.brdar-plakalo@mas.unsa.ba

Muzika i značenje iz perspektive učenika i studenata u nastavi solfeggia

Sažetak

Istraživanje utvrđuje značenje i značaj solfeđa kao jedne od osnovnih oblasti u procesu muzičke edukacije, te koliko razumijevanje njegove koncepcije utiče na ukupan stav o njegovom potencijalu i perspektivi u oblasti muzičke pedagogije. S obzirom na ovako uspostavljenu temeljnu premisu i novonastale okolnosti izvođenja nastave uzrokovane opštim *lockdown*-om usljed pandemije koronavirusa, istraživanje se dotaklo uspješnosti *online* nastave solfeggia. Anketirano je 763 učenika osnovnih i srednjih muzičkih škola, te studenata muzike, što je reprezentativan broj ispitanika. Postavljena su četiri pitanja koja su okosnica ovog istraživanja. Sa dva pitanja/izjave zatvorenog tipa (*Solfeggio mi je jedan od omiljenih predmeta, Solfeggio me potiče i omogućava mi da koristim istovremeno više svojih muzičkih znanja i vještina*) i dva pitanja otvorenog tipa (*Svojim riječima navedite prednosti online nastave solfeggia, Svojim riječima navedite nedostatke online nastave solfeggia*) propituju se mišljenja ispitanika o percepciji i perspektivi predmeta Solfeggio, posredno i o nivou zadovoljstva učenika i studenata postojećom koncepcijom nastavnog procesa. Analizom, komparacijom i kritičkom interpretacijom rezultata/odgovora došlo se do zaključaka o tome šta učenici/studenti smatraju da jeste, ili nije „značenje” predmeta Solfeggio na osnovu čega se zapravo ulazi u sferu „značenja u muzici” iz ugla solfeggia. Primjetna koherentnost odgovora na ponuđena pitanja, a pri tome i širok spektar ličnih stavova ukazuju na izraženu i neophodnu uzajamnu vezu između mišljenja i djelovanja u okvirima nastave solfeggia, te daju podstrek za kontinuirano propitivanje značenja i značaja, odnosno perspektive solfeggia u nastavnom procesu i uopšteno u muzici.

Ključne riječi: solfeggio, značaj, perspektiva, muzička pedagogija

Uvod

Solfeggio je u svojoj osnovnoj fizionomiji i akciji društveno orijentisan i veoma su važna nastojanja da se nastava odvija u grupi (Kazić, 2019). U tom smislu se vijekovima razvijaju tradicionalne metode i tehnike učenja i poučavanja, te kreiraju nastavni planovi i programi muzičke edukacije. Evidentno je da je intenzivnije otvaranje virtuelnog prostora omogućilo razvoj *online* edukacije, između ostalog i u muzičkoj nastavi. *E*-obrazovni softveri u ovoj oblasti kontinuirano se razvijaju posljednjih desetljeća i nude se brojne mogućnosti kao što su *online* priručnici, digitalne multimedije, pomoćne aplikacije različitih namjena, učionice u oblaku, platforme i softveri dizajnirani za muzičku edukaciju (Karača, 2013;

Milićević, 2014). Međutim, time se nije dovodila u pitanje dispozicija muzičke nastave u učionici (Portfliet & Anderson, 2013). Okolnosti iznenadnog *lockdowna* ostavile su posljedice jer niko nije bio spreman za iznuđenu *online* nastavu u kojoj su se svi našli kada je nastavni proces sveden isključivo na komunikaciju putem interneta (Kazić, Hodžić-Mulabegović & Begagić, 2021). Posljednji statistički podaci i istraživanja u određenoj mjeri čak idu u korist *online* nastave (Hodžić-Mulabegović, Kazić & Plakalo, 2021), čime se kombinovani pristup pokazao skoro učinkovitijim od konvencionalnih instrukcija u učionici (Bowman, 2014).

Dakle, najrecentnija iskustva iznuđenog *online* pristupa u nastavi pozivaju na prilagođavanje u smislu da se pozitivna iskustva inkorporiraju, a za ona druga traže rješenja. Navedene okolnosti povod su ovog istraživanja. Cilj je bio da se istraže i procijene aspekti provedbe nastave *solfeggia* u *online* okruženju te ukaže na njene dalje perspektive s obzirom da je realno u budućnosti očekivati nove periode *online* pristupa u nastavi. Time se nastoji utvrditi nivo zadovoljstva učenika i studenata, te ustanoviti koji su to pozitivni i negativni efekti *online* nastave u kojoj je teško steći realan uvid u trenutnu i interaktivnu angažiranost učenika u odnosu na klasičnu „razrednu” nastavu. U namjeri da se vjerodostojnost mišljenja o provedbi nastave u *online* formatu dodatno preciziraju i razmotre, cilj je bio ustanoviti opću predodžbu ispitanika o percepciji i perspektivi predmeta *Solfeggio*.

Metodologija

Prikupljanje podataka. Za potrebe istraživanja kreiran je anketni upitnik usmjeren ka subjektivnoj procjeni anketiranih (Husremović, 2016) o uspješnosti kontinuirane provedbe *online* nastave *solfeggia*. Anketa je realizovana u periodu od 09. 12. 2020. do 31. 12. 2020. godine. Period na koji su se ispitanici referirali je vrijeme nakon proglašenja pandemije u periodu u kojem se nastava kontinuirano realizovala u *online* formatu. Anketa je također provedena u formi *online* upitnika¹ što bi se moglo smatrati svojevrsnim ograničenjem istraživanja zbog nemogućnosti zornog nadzora provedbe popunjavanja anketnog upitnika, ali s obzirom na preporuku pridržavanja epidemioloških mjera to je bila jedina mogućnost.

U okviru anketnog upitnika kreirana su četiri pitanja/izjave. Prva dva pitanja/izjave uopšteno ukazuju na percepciju i odnos učenika prema predmetu *Solfeggio* i kategoriziraju se kao pitanja zatvorenog tipa:

1) *Solfeggio* mi je jedan od omiljenih predmeta. (ocijeniti na skali od 1-5)²

¹ Microsoft, “Office 365: Microsoft Forms”, pristupljeno 6. decembra 2020, <https://educationblog.microsoft.com/en-us/tag/microsoft-forms>. Tehničku realizaciju i nadzor popunjavanja ankete obavio je mr. Admir Kustura.

² Odgovori na intervalskoj skali bodovani su kao: 1=potpuno netačno, 2=uglavnom netačno, 3=nisam siguran/na, 4=uglavnom tačno i 5=potpuno tačno.

2) Solfeggio me potiče i omogućava mi da koristim istovremeno više svojih muzičkih znanja i vještina. (ocijeniti na skali od 1-5)

Ovim pitanjima željelo se doći do opštih saznanja o stavovima ispitanika o Solfeggiu kao jednom od osnovnih predmeta u muzičkoj institucionalnoj edukaciji kroz sva tri nivoa obrazovanja. U kojoj mjeri oni zaista prepoznaju važnost ovog predmeta i da li se stavovi mijenjaju sa većim iskustvom i u kojem smjeru? Da li se ovaj predmet doživljava kao integrirajući u cjelokupnom kontekstu muzičkog obrazovanja ili je to samo tek jedan u nizu predmeta sa specifičnim ciljevima i zadacima?

Druga dva pitanja ukazuju na prednosti i nedostatke *online* nastave solfeggia i kategoriziraju se kao pitanja otvorenog tipa. Ova pitanja imala su za cilj odgovoriti na pitanje o svrsishodnosti *online* nastave u kojoj su se usljed poznatih razloga svi našli kroz duži period:

- 1) Svojim riječima navedite prednosti *online* nastave solfeggia.
- 2) Svojim riječima navedite nedostatke *online* nastave solfeggia.

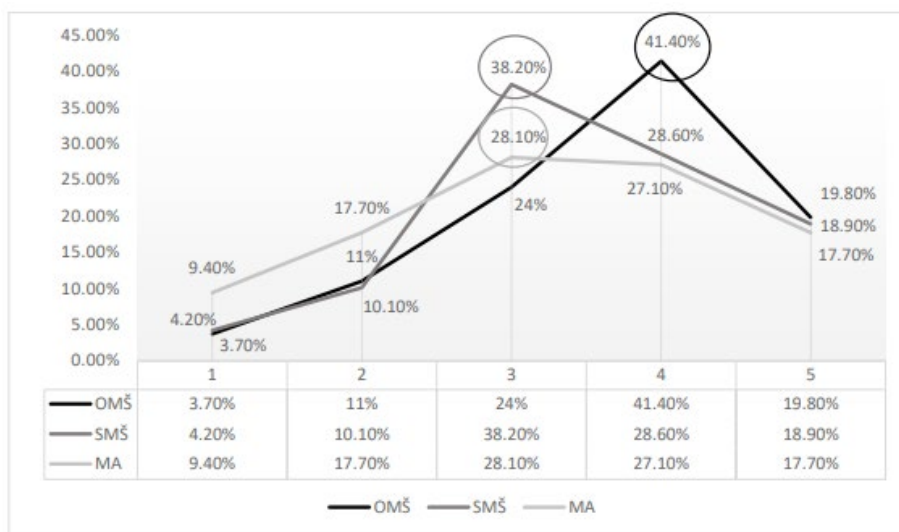
U primarnoj obradi podataka statistički je tretiran ukupan broj ponuđenih odgovora (Lamza Posavec, 2011) za prednosti i za nedostatke čime se u samom obimu odgovora prepoznaju mogućnosti i kapaciteti *online* nastave solfeggia. Zatim je primijenjena tematska analiza (Marshall i Rossman, 1999; Braun i Clarke, 2012). Odgovori su prvenstveno kodirani, koristeći se induktivnim pristupom (Saldana, 2013) i kategorisani u 9 kategorija za nedostatke i 8 kategorija za prednosti iz kojih su u konačnici izvedene četiri zaključne teme. Na osnovu dobivenih odgovora kreirano je 12 klastera koji prikazuju povezanost grupa koje se slično ponašaju, odnosno koje imaju slično razmišljanje o prednostima i nedostacima *online* nastave. Zatim je primjenjen algoritam *K-means* (koji određuje sličnost tačke sa prototipom-centrom klastera – centroidom) pomoću kojeg je odabran model koji najbolje reprezentuje podatke.

Uzorak. Ukupno je anketirano 763 učenika i studenata iz 12 različitih gradova Bosne i Hercegovine. Iz osnovnih muzičkih škola anketirano je 429 učenika iz 11 gradova Bosne i Hercegovine (Breza, Goražde, Gračanica, Kakanj, Mostar, Novi Travnik, Sarajevo, Srebrenik, Travnik, Visoko i Zenica), a najviše anketiranih je iz Sarajeva 52,9% (227 od 429). Iz srednjih muzičkih škola anketirano je 238 učenika iz 5 gradova Bosne i Hercegovine (Mostar, Novi Travnik, Sarajevo, Široki Brijeg i Zenica), a najviše anketiranih je iz Sarajeva 44,5% (106 od 238), a zatim iz Mostara 27,3% (65 od 238). Sa Muzičke akademije u Sarajevu i Banjoj Luci anketirano je 96 studenata. Može se konstatovati da je to značajan statistički uzorak u kvantitativnom, ali i u geografskom pogledu s obzirom na gradove iz kojih su anketirane škole.

Rezultati i diskusija

1) *Subjektivna procjena ispitanika o zadovoljstvu i značaju predmeta Solfeggio* (grafikon 1). Izjavu „Solfeggio mi je jedan od omiljenih predmeta” ispitanici³ su ocijenili prosječno sa $3,53 \pm 1,07$. Učenici osnovnih muzičkih škola su izjavu ocijenili prosječno sa $3,63 \pm 1,04$, što je više nego kod učenika srednjih muzičkih škola koji su izjavu ocijenili prosječno sa $3,48 \pm 1,04$, ali i studenata akademije koji su izjavu ocijenili prosječno sa $3,26 \pm 1,22$. Učenici osnovnih škola su dali najviše ocjena „4” 41,4% (178 od 429), što je statistički značajno više nego što su istih ocjena dali učenici srednjih škola 28,6% (68 od 238) ili studenti muzičkih akademija 27,1% (26 od 96) ($\chi^2=14,651$, $df=2$, $p=0,000658$).⁴

Grafikon 1. Ocjene zadovoljstva sa izjavom: Solfeggio mi je jedan od omiljenih predmeta.

Ispitanici svih nivoa obrazovanja su značajnim postotkom konstatovali da im je Solfeggio jedan od omiljenih predmeta smatrajući ponuđenu izjavu „uglavnom tačnom” i ocijenivši je visokom ocjenom „4”. Također je značajno ukazati na nezanimariv broj odabranih konstatacija „potpuno tačno” na svim nivoima obrazovanja pri čemu, među svim ispitanicima, ponuđenoj procjeni prednost daju učenici osnovne muzičke škole ocijenivši izjavu ocjenom „5”. Međutim, izvjesno je da su učenici srednjih muzičkih škola i studenti muzičkih akademija statistički značajno odgovorili konstatacijom „nisam siguran” ocijenivši izjavu ocjenom „3”

³ OMŠ – osnovna muzička škola, SMŠ – srednja muzička škola, MA – muzička akademija.

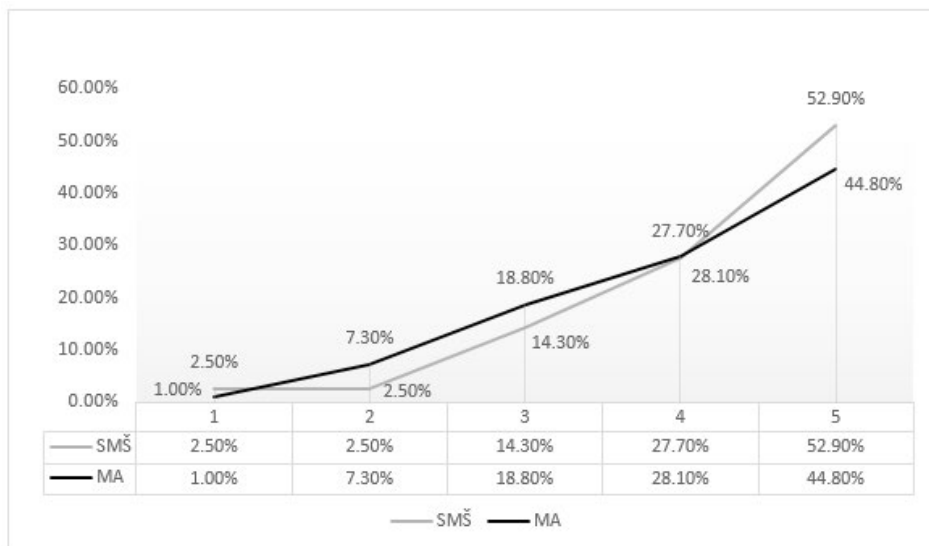
⁴ Statističke podatke obradio je mr. informatike Sead Begagić (Institut za zdravlje i sigurnost hrane, Zenica, Bosna i Hercegovina).

pri čemu blagu naklonost konstataciji „nisam siguran” daju studenti, a najizraženiju učenici srednje muzičke škole.

Dobro je što su odgovori u sveobuhvatnom smislu pretežno ujednačeni. Iako je pri ovakvim procjenama značajno imati u vidu uzrast ispitanika, kako i jesu tretirani anketni rezultati, iz navedenih podataka izvedena je zajednička procjena izjave ocjenom „4” „uglavnom tačno” ($3,53 \pm 1,07$, grafikon 1). Navedeni rezultati ukazuju na potpunu relevantnost i prijemčivost predmeta Solfeggio, o čijem potencijalu i načinu provedbe valja usmjereno promišljati zavisno od uzrasta za koji je namijenjen ali i načina provedbe nastavnog procesa (u slučaju ovog istraživanja aludira se na provedbu nastavnog procesa u *online* ili tradicionalnom formatu u razredu u školi).

Izjava „Solfeggio me potiče i omogućava mi da koristim istovremeno više svojih muzičkih znanja i vještina” data je na ocjenu studentima i učenicima srednjih muzičkih škola (grafikon 2). Procjena je da učenici osnovnih muzičkih škola nisu dovoljno zreli da bi je primjereno razumjeli i realno odgovorili na ovo pitanje/izjavu. Ispitanici su izjavu ocijenili prosječno sa $4,21 \pm 0,98$. Učenici srednjih muzičkih škola su izjavu ocijenili prosječno sa $4,26 \pm 0,97$, dok su studenti muzičkih akademija izjavu ocijenili prosječno sa $4,08 \pm 1,01$. Učenici srednje škole su davali najvišu ocjenu „5” u 52,9% slučajeva (126 od 238), što je nešto više nego što su to dali studenti akademije u 44,8% slučajeva (53 od 96), ali ta razlika nije statistički značajna.

Grafikon 2. Procjena značaja predmeta Solfeggio:
Solfeggio me potiče i omogućava mi da koristim istovremeno više svojih muzičkih znanja i vještina.

Ponuđena izjava upotpunjuje tumačenje rezultata prethodno problematizirane izjave. Uzevši u obzir afirmativne stavove učenika srednjih muzičkih škola i studenata muzičkih akademija o ponuđenoj izjavi „Solfeggio mi je jedan od omiljenih predmeta” (grafikon 1), i visoku prosječnu ocjenu za izjavu „Solfeggio me potiče i omogućava mi da koristim istovremeno više svojih muzičkih znanja i vještina” (grafikon 2), može se konstatovati da učenici i studenti uočavaju svrsishodnost predmeta Solfeggio te ga smatraju integrirajućim u cjelokupnom kontekstu muzičkog obrazovanja.

2) *Subjektivna procjena ispitanika o prednostima i nedostacima online nastave solfeggia* (tabela 1). Na poticaj o izjašnjavanju o dva postavljena pitanja otvorenog tipa (*Svojim riječima navedite prednosti/nedostatke online nastave solfeggia*) među populacijom učenika osnovnih muzičkih škola odaziv je skoro isti (74,1% učenika se izjasnilo o prednostima, a 78,1% se izjasnilo o nedostacima). Slična situacija je i među populacijom učenika srednjih muzičkih škola (60,9% učenika se izjasnilo o prednostima, a 63,9% se izjasnilo o nedostacima). Ove razlike su statistički zanemarive. Kad su u pitanju studenti muzičkih akademija 42,7% se izjasnilo o nedostacima *online* nastave solfeggia, ali ih je samo 14,6% navelo neke od eventualnih prednosti. Za pretpostaviti je da studenti kao najzreliji i s najviše iskustva među svim ispitanicima puno bolje razumiju prirodnu dinamiku nastave solfeggia zbog čega je ova statistička razlika značajna i relevantna. Nizak procenat navedenih prednosti ujedno ukazuje na veliki nedostatak ove vrste nastave.

Tabela 1. Izjašnjavanje ispitanika o prednostima/nedostacima online nastave solfeggia.

	nedostaci <i>online</i> nastave		Prednosti <i>online</i> nastave		N	
OMŠ	335	78,1%	318	74,1%	429	100,00%
SMŠ	152	63,9%	145	60,9%	238	100,00%
MA	41	42,7%	14	14,6%	96	100,00%
	528		477		753	

Ove razlike u komentarima nedostataka *online* nastave među grupama ispitanika su visoko statistički značajne ($\chi^2=131,463$, $df=2$, $p<0,001$), a još više razlike u komentarima prednosti *online* nastave među grupama ($\chi^2=119,057$, $df=2$, $p<0,001$).

Nakon što su odgovori kodirani uspostavljeno je sljedećih devet kategorija za pitanje o prednostima *online* nastave (tabela 2).⁵ Činjenica jeste da *online* okruženje ima svoje određene prednosti što se iz rezultata ankete može vidjeti ali također se može primijetiti da se navedene prednosti odnose samo na određene generalne okolnosti *online* nastave ali ne i na specifične oblike rada u nastavi solfeggia i način njihove provedbe.

Tabela 2. Definisane kategorije o prednostima online nastave solfeggia.

	OMŠ N=429	SMŠ N=238	MA N=96
lakša dostupnost materijala za rad	4,4%	2,5%	3,1%
mogućnost snimanja i odabir najboljeg odgovora	23,1%	19,3%	4,2%
manji obim gradiva i više vremena za samostalan rad	12,4%	16,0%	6,3%
fleksibilnost zbog rada kod kuće	21,9%	10,9%	9,4%
manje izražena trema / manje stresno	10,7%	7,1%	10,4%
sigurnost zdravlja	4,0%	0,8%	4,2%
potiče se samostalnost	1,4%	3,4%	1,0%
mogućnost prepisivanja	4,4%	2,1%	0,0%
nema prednosti	10,7%	12,6%	10,4%
nije napisan nikakav komentar	25,9%	39,1%	85,4%

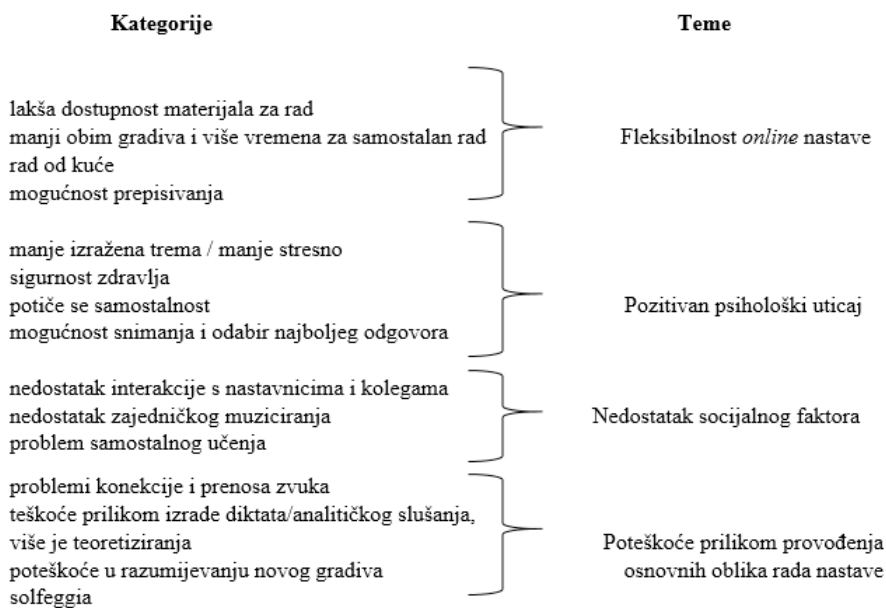
Odgovori koji se odnose na nedostatke *online* nastave solfeggia organizirani su u 8 kategorija (tabela 3). Za razliku od prednosti u nedostacima se javljaju i kategorije koje upravo ukazuju na specifične oblike rada u nastavi solfeggia, odnosno na poteškoće prilikom njihove provedbe.

⁵ Iz tabele 1 vidljivo je da jedan broj ispitanika iz svake grupe nije učestvovao u odgovorima o prednostima ili nedostacima *online* nastave solfeggia. S druge strane, odgovori onih koji su učestvovali prikazani su u više klastera pa zbir procenata po klasterima u tabelama 2 i 3 ne predstavlja linearni niz N=100%.

Tabela 3. Definisane kategorije o nedostacima online nastave solfeggia.

	OMŠ N=429	SMŠ N=238	MA N=96
problemi konekcije i prenos zvuka / tehnički problem	13,3%	15,5%	18,8%
nedostatak interakcije s nastavnicima i kolegama / potreba za socijalizacijom	40,6%	33,2%	14,6%
poteškoće u razumijevanju novog gradiva / problem samostalnog učenja	28,4%	17,2%	9,4%
moгуćnost prepisivanja	3,7%	3,8%	1,0%
nedostatak zajedničkog muziciranja kao jednog od specifikuma u solfeggio	8,4%	11,3%	7,3%
više gradiva / manje vremena za rad	6,5%	7,1%	8,3%
teškoće prilikom izrade diktata/analitičkog slušanja, više je teoretiziranja	0,0%	10,1%	10,4%
nema nedostataka	9,8%	7,6%	3,1%
nije napisan nikakav komentar	21,9%	36,1%	57,3%

Na stavove ispitanika zorno ukazuju njihovi cjeloviti odgovori/mišljenja. Analizirajući i kritički interpretirajući iznesene stavove, uviđaju se svojevrzne preporuke kojima bi se unaprijedila nastava u „tradicionalnom” okruženju u razredu. Analizom podataka izvedene su četiri zaključne teme:

Prva tema je fleksibilnost *online* nastave. Ova prednost je prepoznata od strane svih ispitanika ali procentualno najviše odgovora vezanih za ovu temu ponuđeno je od strane ispitanika osnovnih muzičkih škola. Kao pozitivni aspekt *online* nastave oni ističu mogućnost lakše, pristupačnije komunikacije, te predlažu da „naša Viber grupa ostane aktivirana do kraja našeg školovanja”. Na taj način imaju lako dostupan materijal za rad, te su pored printanog materijala, tokom *online* nastave imali dostupan radni materijal i u audio ili audio-video formatu. Stoga sugerišu da im se, po uzoru na *online* nastavu, tokom cijele školske godine omoguće i radni materijali „pratnja klavira za melodijske vježbe, pravilno otkucan ritamski primjer i sl. kako bi djeca mogla vježbati više, detaljnije i preciznije uz pratnju klavira”.

Druga tema je pozitivan psihološki uticaj *online* nastave. Tokom pripreme primjera, izvedbe zadataka su snimali više puta. Preslušavanje snimljenog zadatka omogućilo im je da odaberu i nastavniku pošalju svoj najbolji uradak, na taj način je potaknuto „vježbanje snalažljivosti i samostalnosti.” *Online* nastava je utjecala na prisutniji osjećaj samouvjerenosti, te često konstatuju da imaju manje izraženu tremu tokom *online* nastave nego u razredu u školi. Učenici srednjih muzičkih škola slično konotiraju prednosti *online* nastave u pogledu manjeg osjećaja treme i mogućnosti odabira najboljeg uratka kojeg šalju nastavniku. Ukazuju da je, iako je nastavnik dostupan „skoro pa uvijek” te ukoliko im nešto nije bilo jasno „mogu pitati odmah”, ipak bilo „više samostalnog rada” te su „samim time primorani na učenje”.

Stavovi studenata muzičkih akademija često se podudaraju sa stavovima učenika. Studenti također ukazuju na potencijal prezentacije urađenih zadatak putem audio ili audio-video snimka jer uslijed učestalijeg snimanja primjera, težeći odabiru najbolje izvedbe, studenti konstatuju da „dosta više vježbaju nego uobičajeno”, da im je intonacija bolja, te da im *online* nastava odnosno ovakav pristup pripremi i prezentaciji zadataka omogućava da pokažu „da zaista nešto mogu, ali često se zbog straha na ispitu ne pokažu.”

Primjetno je da su komentari i stavovi uglavnom usmjereni ka pozitivnim aspektima iz domena samostalnog rada, mogućnosti snimanja i preslušavanja uratka više puta, što zapravo utiče na manji osjećaj treme i na poticanje samopouzdanja ali i na poboljšanje intonacije. Veoma su rijetki komentari o prednostima *online* nastave, a koji se odnose na primjenu određenih oblika ili postupaka rada na nastavi solfeggia (npr. diktat, upjevanje, grupno muziciranje, itd). Međutim, za razliku od prednosti, pri definisanju nedostataka *online* nastave ispitanici češće ukazuju na specifične nastavne oblasti i oblike rada koji su zastupljeni u solfeggiu.

Treća tema je nedostatak socijalnog faktora. Od svih kategorija, nedostatak interakcije s nastavnicima i kolegama je kategorija s procentualno najviše odgovora među ispitanicima sva tri nivoa obrazovanja, s ubjedljivo najvećim brojem odgovora među ispitanicima osnovnih muzičkih škola. Učenici osnovnih muzičkih škola, za svoj uzrast čini se vrlo razborito i suvereno ukazuju na nedostatke

online nastave. Tako jedan od cjelovitih komentara upućuje na iznimnu ozbiljnost problematike i moglo bi se reći rezimira stavove osnovnoškolaca. Jedan ispitanik konstatuje kako su izraženi „nedovoljna komunikacija između profesora i učenika, nedostatak savjeta nastavnika u pitanju gradiva, nedostatak grupnog rada i želja za društvom iz razreda i savjetima nastavnika, također i razmjenom mišljenja.”

Posljednja četvrta, a možda i najvažnija tema su poteškoće prilikom provođenja osnovnih oblika rada nastave *solfeggia*. Bitnim se čini ukazati i na nedostatke provedbe nastave koja je očigledno usmjerena isključivo na instrument klavir jer učenici konstatuju sljedeće: „Ja ne sviram klavir, a aplikaciju klavira ne znam da koristim. Sviram duvački instrument pa ne mogu pjevati i svirati u isto vrijeme.” Važno je primijetiti da se ova primjedba može odnositi i na redovnu nastavu u razredu jer se i ta nastava većinom realizuje na klaviru te je stoga i prilagođenija učenicima klavira ili srodnih muzičkih instrumenata.

Premda je *online* nastava poticala samostalan rad i omogućila uvijek dostupan radni materijal, učenici srednjih muzičkih škola ističu da je bilo „puno zadaće i zadataka koje su sami prolazili bez profesorove pomoći svake sedmice” te da je bila izražena „nemogućnost zajedničkog pjevanja.” Tokom *online* nastave zapažaju da su „zapustili vježbanje sluha”. Konstatuju da „nisu radili meloritamske primjere i teže ih je onda bilo uraditi u školi kasnije”.

Studenti muzičkih akademija, u skladu s njihovim uzrastom i dugogodišnjim obrazovanjem, još jasnije konkretizuju nedostatke pa tako ističu da je tokom *online* nastave *solfeggia* „mala mogućnost kvalitetnog rada na diktatima i analitičkom slušanju, slaba praktična upotreba znanja, sve se svodi na teoretsko i na analiziranje”, ukazuju na „nemogućnost usklađenosti i čistoće zvuka, grupnog pjevanja i upjevavanja i direktnog kontakta sa profesorom ili asistentom”, te konstatuju da im je nedostajalo „više komunikacije sa profesorom, konkretno praktičnog rada”.

Analizom podataka uočeno je da su ispitanici davali i pozitivne i negativne komentare, neki više pozitivnih, a drugi više negativnih komentara. Ukupno je selektovano 673 anketa koje su zadovoljavale uslov da imaju barem jedan komentar o prednostima ili nedostacima *online* nastave. Model sa 12 klastera je najbolje predstavio složenu strukturu mišljenja ispitanika, te omogućio grupisanje nekoliko zanimljivih klastera (tabele 4 i 5).

Tabela 4. K-means grupisanje mišljenja ispitanika o prednostima (P) i nedostacima (N) online nastave u klaster.

Klaster	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
N = 627	19	198	101	32	31	38	93	48	37	3	22	5
%	3,0	31,6	16,1	5,1	4,9	6,1	14,8	7,7	5,9	0,5	3,5	0,8
problemi konekcije i prenos zvuka / tehnički problemi (N)	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	DA	NE
nedostatak interakcije s nastavnicima i kolegama / potreba za socijalizacijom (N)	DA	DA	NE	NE	NE	NE	DA	NE	NE	NE	DA	DA
poteškoće u razumijevanju novog gradiva / problem samostalnog učenja (N)	NE	NE	DA	NE	NE	NE	NE	NE	NE	DA	DA	NE
mogućnost prepisivanja (N)	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	DA	NE
nedostatak zajedničkog muziciranja kao jednog od specifikuma u solfeggiu (N)	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	DA	NE
više gradiva / manje vremena za rad (N)	DA	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	DA	NE
teškoće prilikom izrade diktata/ analitičkog slušanja, više je teoretiziranja (N)	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE
nema nedostataka (N)	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	DA	NE	NE	NE	NE

lakša dostupnost materijala za rad (P)	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE
mogućnost snimanja i odabir najboljeg odgovora (P)	NE	NE	NE	NE	NE	NE	DA	NE	NE	DA	NE	DA
manji obim gradiva i više vremena za samostalan rad (P)	NE	NE	NE	NE	DA	NE	NE	NE	NE	NE	NE	DA
fleksibilnost zbog rada kod kuće (P)	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	DA	NE	NE	NE
manje izražena trema / manje stresno (P)	NE	NE	NE	DA	NE	NE	NE	NE	NE	DA	NE	DA
sigurnost zdravlja (P)	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE
potiče se samostalnost (P)	DA	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE
mogućnost prepisivanja (P)	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE
nema prednosti (P)	NE	NE	NE	NE	NE	DA	NE	NE	NE	NE	DA	NE

Tabela 5. K-means grupisanje mišljenja ispitanika o prednostima i nedostacima online nastave u klastere prikazano prema pripadnosti nivou školovanja.

Klaster	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
osnovna muzička škola	8	129	74	19	16	22	63	33	24	3	10	1
srednja muzička škola	9	49	22	8	14	9	29	13	10	0	9	3
muzička akademija	2	20	5	5	1	7	1	2	3	0	3	1

Klaster „0” ima 19 članova i karakteriše ga povezanost „**nedostatak interakcije s nastavnicima i kolegama / potreba za socijalizacijom**” i prednosti „**potiče se samostalnost**”. Ovaj klaster nema značajnu povezanost sa nivoom školovanja.

Klaster „1” ima 198 članova i karakteriše ga „**nedostatak interakcije s nastavnicima i kolegama / potreba za socijalizacijom**”. Algoritam je ovaj klaster povezo sa sličnim izjavama ispitanika osnovne muzičke škole (koji i čine većinu ovog klastera).

Klaster „2” ima 101 član i karakteriše ga „**poteškoće u razumijevanju novog gradiva / problem samostalnog učenja**”. Ovaj klaster nema značajnu povezanost sa nivoom školovanja, ali zajedno sa klasterom „1” čini približno polovinu ispitanika (47,7%).

Klaster „3” ima 32 člana i karakteriše ga prednost „**manje izražena trema / manje stresno**”. Ovaj klaster nema značajnu povezanost sa nivoom školovanja.

Klaster „4” ima 31 član i karakteriše ga prednost „**manji obim gradiva i više vremena za samostalan rad**”. Ovaj klaster nema značajnu povezanost sa nivoom školovanja.

Klaster „5” ima 38 članova i karakteriše ga „**nema prednosti**”. Ovaj klaster ima značajnu povezanost sa ispitanicima muzičke akademije.

Klaster „6” ima 93 člana i karakteriše ga povezanost „**nedostatak interakcije s nastavnicima i kolegama / potreba za socijalizacijom**” i prednosti „**moгуćnost snimanja i odabir najboljeg odgovora**”. Ovaj klaster ima značajnu povezanost sa ispitanicima srednje muzičke škole.

Klaster „7” ima 48 članova i karakteriše ga konstatacija „**nema nedostataka**”. Ovaj klaster nema značajnu povezanost sa nivoom školovanja.

Klaster „8” ima 37 članova i karakteriše ga prednost „**fleksibilnost zbog rada kod kuće**”. Ovaj klaster nema značajnu povezanost sa nivoom školovanja.

Klaster „9” ima svega tri člana a karakteriše ga povezanost „**poteškoće u razumijevanju novog gradiva / problem samostalnog učenja**” sa prednostima „**moгуćnost snimanja i odabir najboljeg odgovora**” i „**manje izražena trema / manje stresno**”. Ovom klasteru pripadaju ispitanici osnovne muzičke škole, ali oni ovaj klaster ne predstavljaju mišljenje većine ispitanika osnovne muzičke škole.

Klaster „10” ima 22 člana, a karakteriše ga skoro svi nedostaci (**problemi konekcije i prenos zvuka / tehnički problemi, nedostatak interakcije s nastavnicima i kolegama / potreba za socijalizacijom, poteškoće u razumijevanju novog gradiva / problem samostalnog učenja, moгуćnost prepisivanja, nedostatak zajedničkog muziciranja kao jednog od specifikuma u solfeggiu, više gradiva / manje vremena za rad**) i kao potvrda takvog razmišljanja povezanost sa konstatacijom kako *online* nastava solfeggia „**nema prednosti**”. Ovaj klaster nema značajnu povezanost sa nivoom školovanja.

Klaster „11” ima pet članova, a karakteriše ga povezanost „**nedostatak interakcije s nastavnicima i kolegama / potreba za socijalizacijom**” sa nekoliko prednosti:

„mogućnost snimanja i odabir najboljeg odgovora”, „manji obim gradiva i više vremena za samostalan rad” i „manje izražena trema / manje stresno”. Ovaj klaster nema značajnu povezanost sa nivoom školovanja.

Zaključak

Solfeggio je oblast muzičkog obrazovanja koja se sukcesivno pohađa na svim nivoima i u svim oblastima muzičkog obrazovanja. Shodno tome, mišljenja učenika i studenata obezbjeđuju značajne opservacije kojima se ukazuje na značaj, potencijal, odgojne i obrazovne perspektive solfeggia u muzičkom obrazovanju ali i muzici uopšte. Referentan i obuhvatan broj ispitanika (N=763), učenika i studenata muzike raznovrsnih odsjeka, različitih uzrasta i nivoa obrazovanja, svojim stavovima i komentarima, uz adekvatnim naučnoistraživačkim putem dobivenim podacima, rezultirao je značajnim prosudbama o specifičnostima i značaju solfeggia u procesu muzičkog odgoja i obrazovanja. Krećući od poznatog, odnosno uobičajenog (tradicionalna nastava u razredu u školi), ka manje poznatom, odnosno atipičnom (provedba nastave solfeggia kontinuirano u *online* formatu), ispitanici se na prikladan način dovode u poziciju tumača pri čemu kontekstualizuju ličnu percepciju gore navedene problematike ali i daju bitne parametre za definisanje zaključaka.

Učenici i studenti Solfeggio smatraju jednim od omiljenih predmeta procijenivši konstataciju zajedničkom prosječnom ocjenom $3,53 \pm 1,07$. Naklonost ka predmetu najviše ispoljavaju učenici osnovne, zatim učenici srednje muzičke škole, a potom studenti. Dojmljiva navedena prosječna ocjena u korelaciji s prosječnom ocjenom $4,21 \pm 0,98$ za ponuđenu tvrdnju „Solfeggio me potiče i omogućava mi da koristim istovremeno više svojih muzičkih znanja i vještina”, upućuje na zaključak da učenici i studenti uočavaju svrsishodnost predmeta prema kojem gaje naklonost te ga smatraju integrirajućim u cjelokupnom kontekstu muzičkog odgoja i obrazovanja. Time se iz perspektive učenika i studenata može ući u sferu percepcije značenja i značaja solfeggia u istom kontekstu.

Iz te pozicije, mišljenja ispitanika o procjeni provedbe nastave solfeggia kontinuirano u *online* formatu ukazuju na buduću perspektivu ovakve koncepcije nastavnog procesa s obzirom na rapidni razvoj internetskih tehnologija, ali i izvjesno novih perioda *online* pristupa u nastavi. Rezultati istraživanja ukazuju na potpunu relevantnost i prijemčivost predmeta Solfeggio, ali i niz nedostataka koje je nužno kontinuirano propitivati. U nedostacima se pojavljuju svojevrstne preporuke koje upravo ukazuju na specifične oblike rada u nastavi solfeggia, odnosno na poteškoće prilikom njihove *online* provedbe. Iskazana je potreba za socijalizacijom i interakcijom s nastavnicima ali i kolegama, jer ispitanici prepoznaju i ukazuju na kompleksnost zadataka i ciljeva muzičke edukacije. Istovremeno, apostrofirane su aktivnosti koje razvijaju samostalnost i potiču samopouzdanje. Eventualne prednosti *online* nastavnog formata solfeggia zapravo su uočeni njegovi

nedostaci u tradicionalnom okruženju u razredu, i obratno; svi iskazani nedostaci *online* nastavnog formata solfeggia zapravo su njegove prednosti i vrijednosti vijekovima razvijane u tradicionalnom ozračju. I tu zapravo treba tražiti rješenje i šansu za unapređenje i savladavanje nastavne problematike u novim okolnostima što je od presudnog značaja za uspjeh.

Činjenica je da je tradicionalna nastava u razredu na neki način bila učahurena u stereotip ignorišući činjenicu u najmanju ruku novih društvenih i tehnoloških okolnosti 21. vijeka. Iznenadno nametnut nastavni *online* format kao da je osvijestio tu činjenicu i pobudio na razmišljanje i potragu za novim rješenjima i na tom putu se više ne može stati. Očekivane su u skoror budućnosti nove nastavne paradigme uz jednu neumitnu činjenicu koja se ne smije zanemariti: Solfeggio je usmjeren prema teorijskom, ali i prema umjetničkom, baziran je na kontinuiranom procesu praćenja rada svakog pojedinca unutar grupe. Upravo je to ključni element; rad i interakcija unutar grupe pojedinaca približnih mogućnosti gdje se zapravo u zajedničkoj sinergiji ostvaruje napredak.

Literatura

- Bandur, Veljko i Nikola Potkonjak (2006). *Istraživački rad u školi. Akciona istraživanja*. Beograd: Školska knjiga.
- Bowman, Judith (2014). *Online Learning in Music*. New York: Oxford University Press.
- Braun, Virginia i Clarke Victoria (2012). Thematic analysis. U: H. Cooper et al. (Ur.), *Handbook of research methods in psychology, br. 2. Research designs* (str. 57-71). American Psychological Association.
- Hodžić-Mulabegović, Nerma, Kazić, Senad i Plakalo, Ena (2021). Nastava solfeggia u online okruženju – evaluacija i perspektive. U: F. Hadžić (Ur.), *Časopis za muzičku kulturu Muzika 2/2021* (str. 31-65).
- Husremović, Dženana (2016). *Osnove psihometrije*. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
- Karača, Igor (2013). *Uvod u muzičku tehnologiju*. Sarajevo: Muzička akademija, Institut za muzikologiju.
- Kazić, Senad (2019). *Muzička improvizacija u edukaciji: historija i praksa*. Sarajevo: Muzička akademija u Sarajevu.
- Kazić, Senad, Nerma Hodžić-Mulabegović i Sead Begagić (2021). Subjektivna procjena učesnika nastavnog procesa o uspješnosti kontinuirane provedbe *online* nastave solfeggia. U: S. Vidulin (Ur.), *Zbornik radova Sedmog međunarodnog simpozija glazbenih pedagoga Glazbena pedagogija u svjetlu sadašnjih i budućih promjena 7* (str. 285-315). Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli. Muzička akademija u Puli.
- Lamza Posavec, Vesna (2011). *Kvantitativne metode istraživanja: anketa i analiza sadržaja*. Zagreb: Hrvatski studij Sveučilišta u Zagrebu.
- Marshall, Catherine i Rossman B. Gretchen (1999). *Designing qualitative research*. California: Sage Publications.
- Milićević, Mladen. (2014). Preobrazba obrazovanja pomoću digitalnih medija. U: T. Petrović (Ur.), *Theoria*, 16 (str. 27-29). Zagreb: Hrvatsko društvo glazbenih teoretičara.

Portfliet, Paul i Michael Anderson (2013). Moving from *online* to hybrid course delivery: Increasing positive student outcomes. U: P. Serdyukov (Ed.), *Journal of Research in Innovative Teaching* 6, 1 (str. 80-87)

Saldana, Johnny (2013). *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. London: Sage Publications.

MUSIC AND MEANING FROM THE PERSPECTIVE OF PUPILS AND STUDENTS IN SOLFEGGIO CLASSES

The research affirms the meaning and importance of solfeggio as one of the basic areas in the process of music education, and how much does the understanding of its conception affect the overall attitude about its potential and perspectives in the field of music pedagogy. For research purpose, a questionnaire was created aimed at the subjective assessment of respondents about the success of the continuous implementation of online solfeggio classes. Results indicate that online solfeggio classes have their advantages but also various serious issues. The most notable emerging problems are related to the conducting of basic forms of work which require an environment where students can engage with their peers and teacher in a face-to-face setting. Solfeggio classes are based on intensive interaction and many methodical procedures can be successfully performed only in group work and direct communication because the basic disposition of solfeggio teaching is in the classroom.

Keywords: solfeggio, meaning, perspective, music education